

FLARUP- RUNESTENEN

Ved ANDERS BÆKSTED

ERIK PONTOPPIDANS *Marmora Danica*, der udkom i aarene 1739-41, var tænkt som en fortsættelse af Ole Worms nærved 100 aar gamle, men stadig eneraadende værk om de danske runeindskrifter, *Monumentorum Danicorum libri sex* (1643). Medens Worm havde helliget sig runerne, samlede Pontoppidan i to store bind, hvad han kendte af andre danske gravmæler samt øvrige kirkelige indskrifter. Ind imellem bringer han en og anden meddelelse angaaende en lille snes runeindskrifter, mest efter Worm, men ogsaa om enkelte nye, som denne ikke havde kendt. Blandt disse sidste kan især nævnes stenene i Sjelle og Aars, Skivum og Sjørind samt indskriften over kirkedøren i Kragelund. Særlig interesse for os faar den beretning om en nu tabt runesten, som han bringer i det lille tillæg til sit værk (side 349). Den lyder i oversættelse:

”Paa Flarup mark i Udby sogn findes en af Worm ukendt runesten.

Saasom den tegning, der er blevet sendt os, er temmelig unøjagtig, undlader vi at bringe den paa dette sted. Til bevis for, at bogstavernes former er truffet mindre heldigt, tjener, at man forgæves i runealfabetet, i hvert fald i det Wormske, vil søge de løjerlige tegn, som optræder her. Herved bevirkes ogsaa, at vi blot kan udfinde tre enkelte ord med nogen mening, og disse følger endda ikke lige efter hinanden, nemlig:

Thur - - seti - - - stin

d. v. s.:

Thor - satte - stenen.

Hvad stenens størrelse angaar, er den noget over to alen høj og befindes at være en halv alen bred. Men med hensyn til dens fordums plads, hvorfra den er flyttet bort for over 60 Aar siden, erfarer vi, at den stod paa en mark i nærheden, som bønderne kaldte Hellesager. Her, hvor der var et passende sted for en runesten, saas tidligere en trekantet grav, som en underjordisk kælder, omsat med sten og med stenbrolægning, hvilken nu er undergaaet en betydelig forandring, fordi den delvis er taget under ploven. Tæt ved denne grav er der en høj, Hellehøj, i hvilken der tidligere er fundet en gryde fyldt med aske. Saavel markens som højens benævnelse forklares forskelligt. Nogle afleder den af det danske ord *hellig*, som Helligager og Hellighøj, efter hellige og fromme mennesker, som maaske er begravet her, hvis disse navne da ikke vidner om, at der paa dette sted i fordums dage er blevet udøvet afgudsdyrkelse under aaben himmel. Desuden bør det bemærkes, at sognet Helligsø ligger ikke langt derfra, opkaldt efter en sø, som findes der. Andre søger betydningen i kvindenavnet Helle, som om en viss Helle eller Helene kunde være begravet der. Andre igen af Hel, d. v. s. døden, fordi dette sted maaske tjente til begravelsesplads for de døde.¹⁾ Men for nu at vende

tilbage til runestenen, saa er den blevet beset og undersøgt af dette stifts fire sidste biskopper: Foss, Bircherod, Bornemann og Thestrup²⁾, naar de visiterede kirkerne i Thy; naar bønderne udspurgte dem, svarede de, at en eller anden gammel hedning laa begravet under stenen. Salig hr. Christian Friis,³⁾ der var præst i Nykøbing paa Mors, foregav for ved et paahit at dæmpe bøndernes nysgerrighed, at følgende stod skrevet paa den:

Ole Vat med sin Søn ligger her begravet”.

Som man vil se, giver Pontoppidans beretning ikke nogen mulighed for tolkning af indskriften paa den tabte sten; tegningen, som var det vigtigste ved hans kilde, har han kasseret som unøjagtig, hvorimod han omhyggeligt bringer en del i virkeligheden temmelig ligegyldigt stof. Af vigtighed er egentlig kun de bemærkninger, der kan bidrage til at oplyse karakteren af runestenens oprindelige plads.

I 1769 omtaler Pontoppidan igen stenen, ganske kort, i Danske Atlas (V side 468 f.). Om indskriften siger han, en smule afvigende fra 1741: ”*Thurgis* heder den som har sat steenen, men videre af Skriften er ikke forstaaeligt”. En anden kilde undlader Pontoppidan klogeligt at benytte; den viser, at Nykøbing-præstens spøg er blevet taget for gode varer af andre end bønderne. I sin utrykte ”Aalborg Stifts Beskrivelse” (c. 1735) oplyser Albert Thura⁴⁾ kort og godt (her citeret efter et hdskr. paa Kgl. Bibl., Thott 1445 4:o side 558): ”Paa Flarup March i Ydbye Sogn udi et Leed tvende Steene med Runnebogstaver, hvorpaa disse Bogstaver ere kendelige:

OLU BAT.

: Olu Bat, som er en gammel Herre, ved Navn Ole Vat, der ligger begravet i en Høj næst ved, hvorfra disse Steene ere tagne”.

At Flarup-stenen virkelig har været opstillet i et led - formodentlig sammen med en anden, indskriftsløs sten (deraf Thura's mærkelige opfattelse af to runestene) - fremgaar ogsaa af den ældste kendte omtale af den, en kort bemærkning hos den af Pontoppidan nævnte biskop Jens Bircherod. Han saa stenen paa en visitatsrejse i sit sidste leveaar, 1708, og skriver i sin dagbog⁵⁾: ”D. 6 Sept.

ganske usikre. Snarest kan der være mulighed for forbindelse med ordet *hellig* eller mandsnavnet *Helge*.

²⁾ Matthias Foss, 1627-83, biskop i Aalborg fra 1672, Jens Bircherod, 1658-1708, biskop fra 1693, Henrik Bornemann, 1646-1710, biskop i Aalborg stift 1683-93, Frands Thestrup, 1653-1735, biskop fra 1709.

³⁾ Christen Christensen Friis, 1671-1737. Han var sognecapellan i Nykøbing 1720-80.

⁴⁾ Albert Thura, 1700-1740. Brudstykker af hans Aalborg stift beskrivelse (Kirkerne i Vendsyssel) er udgivet ved C. Klitgaard i Vendsyssels Aarbøger 1918 ff.

⁵⁾ Uddrag af Biskop Jens Bireherods historisk-biographiske Dagbøger for Aarene 1658-1708, ved Chr. Molbech. Kiøbenhavn 1846 p. 538.

¹⁾ Disse tolkninger af stednavnene, der beror paa tilfældige ligheder med almindelig kendte ord, er selvfølgelig helt fejlagtige eller i bedste fald

ledstolpe, hvortil den maaske ifølge sin form har egnet sig. Ved Flarup stod stenen da paa sit nye sted c. 1740, utvivlsomt kendt af hvert barn i landsbyen; i 1767 kunde Abildgaard tegne den og indhente oplysninger om dens historie. Men blot 75 aar efter er der ingen, der kan fortælle Kruse, hvor den er blevet af, ja en gammel bonde ved kun, at den i lange tider ikke har været ved Hellehøj. Med en smule fornemmelse af almindelige bondetraditions sejghed forekommer denne sporløse forsvinden og forglemmelse indenfor $\frac{3}{4}$ aarhundrede temmelig utrolig. En og anden i Flarup maa nok have vidst besked, enten Kruse saa ikke har faaet fat paa de rette, eller de rette af en eller anden grund ikke har villet sætte ham ind i sagens sammenhæng. Kan det muligvis tænkes, at de gode Flarup-bymænd har betragtet runestenen, der var blevet anbragt i byledet, som et slags fælleseje og sammen anvendt den til et eller andet formaal, vejarbejde, dige el. l., og saa bagefter, da de ved den ivrige antikvars omhyggelige forespørgler er blevet klar over genstandens vigtighed, har fundet det mest passende at tie om sagens rette sammenhæng?

Kruses teori, om at stenen skulde være sendt til København sammen med andre af Jyllands Runestene, falder bort af sig selv. Han hentyder med den til det kongelige reskript af 9. Februar 1652, hvorved (paa foranledning af Ole Worm) en række af de vigtigste runesten krævedes indsendt til hovedstaden til opbevarelse og sikring mod overlast, idet det i hvert enkelt tilfælde paalægges lensmanden, at han ”den med forderligste, samt bekvemmeligst Leilighed, og naar best belejligt skee kan, herhid til vor Kiøbsted Kiøbenhavn lader føre og forskikke, og paa den nye Regents-Kirkegaard lader levere, og derpaa tage Bevis af Os Elskelig og Høilærd D. Oluff Orm etc.”. Men Flarup-stenen, der forøvrigt næppe var kendt i 1652, nævnes ikke blandt de indkrævede stene, og desuden ved vi sikkert, allerede fra Pontoppidan, at den c. 1740 endnu stod paa Flarup mark, hvor ogsaa Abildgaard saa den i 1767.

Den anden, der, desværre med lige saa lidet held som Kruse, søgte efter den tabte Flarup-sten, var lærer Nissen fra Randers. Han, hvis navn forøvrigt træffes ikke saa sjældent i forbindelse med fund og opbevaring af runesten, og som i det hele taget var en ivrig arkæolog, skrev i 1898 til Nationalmuseet angaaende Flarup-stenen, som han vilde anstille undersøgelser om, bl. a.: ”Sagn fra ældre Tider siger, at Stenen i gl. Dage stod paa ”Hellehøj” vest for Ydby. Nu er den brugt til Banebroen tæt ved Ydby St. Om den er sat heel og holden ned eller kløvet vides ikke. Efter al Rimelighed skal man i Vandet for at finde den, o. s. v. -“

Ogsaa dette ser jo mærkeligt ud: I 1841 og -56 er der, ifølge Kruse, i virkeligheden ingen paa hele egnen, der kender det mindste til runestenen, i 1898 kan lærer Nissen, vel efter tradition paa stedet, meddele som sikkert, at den er anvendt ved bygningen af en viadukt. Denne kan tidligst være fra c. 1882, da Tisted-Oddesund-banen blev anlagt. Maaske kan en virkelig lokalkendt engang bringe orden i dette, der synes at være temmelig indviklet, og finde ud af, hvor Flarup-stenen til slut er blevet af.

*

I 1910 fandtes i kirkegaardsdiget i Hurup den kendte runesten, som nu ses paa kirkegaarden der. Da den tanke ved en given lejlighed blev fremsat, at vi maaske her havde den saa længe tabte runesten fra Flarup, viste dr. phil. Lis Jacobsen (i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1913 s. 115-20) paa grundlag af det eneste forhaandenværende materiale, Abildgaards tegning, at dette ikke var tilfældet, og forsøgte derefter en tolkning af Flarup-stenens indskrift. Søren Abildgaard var nok en øvet runetegner, men læsning af indskrifterne forstod han sig ikke paa. Det var derfor fuldkommen berettiget, naar hans afskrift paa visse punkter ikke gav nogen som helst mulighed for forstaaelse, ved lempelige og naturlige forslag til rettelser at forsøge en saadan tilvejebragt.

Abildgaards tegning, der rune for rune maa gengives saaledes:

þurkisl . satiau . i . suni | stin : uf . ti . i . R .
lifa | lifa . i siaþ . þansi .

vilde Lis Jacobsen læse:

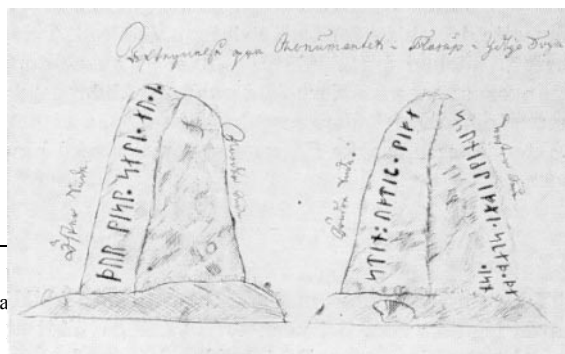
þurkisl sati a ui suna | stin uft kiRlifa | liga
i staþ þamsi,

d. v. s. ”Torgils satte paa Sunes vi sten efter Gerleve. De hviler (begge) paa dette Sted.”

De nærmeste forbilleder for denne rekonstruktion er indskrifterne paa en af Vedelspangstenene (som den tidligere tolkedes) og paa den største af runestenerne i Gunderup. Paa den første læstes: Asfrid gjorde dette mindesmærke efter Sigtryg, sin søn, a ui : knubu, d. v. s. paa Gnuþas vi⁷) (nu tolkes det saaledes: aft : siktriku : sun : (s)in : auk : knubu, efter Sigtryg, hendes og Gnuþas søn⁸). Paa runestenen i Gunderup forekommer udtrykket: De ligger begge i denne høj.

I anledning af Lis Jacobsens tolkningsforslag fremsatte dr. phil. Marius Kristensen (i Nord. Tidsskrift f. Filologi 4. R., V, 1916-19 s. 9) enkelte oplysninger angaaende forholdet mellem Abildgaards tegning og afskrift, der, som det vil ses, paa et par punkter ikke er ganske i overensstemmelse med hinanden.

Til sammenligning med og kontrol af Abildgaards tegning vilde det uden tvivl være gavnligt at have den tegning, som Pontoppidan kasserede som unøjagtig, væsentlig fordi den ikke stemte overens med hans

7
Ja
8

þurkisl . sati . auk . suniR . lifa . a . staþ .
þansi . stin . uftiR . lifa.

Troels satte, og (= sammen med) Leves sønner, paa dette sted sten efter Leve.

Til denne tolkning, der selvfølgelig ikke kan gøre krav paa at være rigtig i alle enkeltheder, maa knyttes et par bemærkninger. Mest iøjnefaldende er oplysningen *paa dette sted* - en oplysning, der unægtelig synes temmelig overflødig. Visse ting kan dog forklare brugen af dette udtryk, som der forøvrigt ikke kendes paralleller til i det øvrige tilgængelige indskriftsmateriale. For det første har stedet, hvor stenen oprindeligt blev rejst, med sine mange oldtidsminder aabenbart været af en særlig karakter, maaske en gravplads endnu paa runestenens tid, eller paa en anden maade velegnet for en runesten, der jo skulde bringe mindet om den døde videre til saa mange som muligt og derfor helst anbragtes ved vej eller vadested, hvor færdselen var stærkest. Alene af den grund kan man nok forestille sig, at Troels har ønsket at fastslaa, at han rejste Leves sten paa dette passende sted. Men en anden grund taler ogsaa for tolkningens rigtighed. Indskriften viser sig ved nøjere eftersyn, ligesom en kortere række andre danske indskrifter, at være paa vers; omsat til oldnordisk lyder den:

þórgísl satti
ok synir Leifa
á stað þanssi
stein eptir Laifa.

Denne form af vers – fornyrdíslag - kræver bestemte regler for bogstavrim iagttaget. Ordet *stein* i sidste linje, der jo er sikkert overleveret, kræver et ord i næstsidste linje, der begynder med *st-*; det af begge kilder overleverede, men utolkelige, *Slap* maa da uden tvivl rekonstrueres som *staþ*.

Nogen sikker datering af en paa denne maade overleveret runeindskrift lader sig selvfølgelig ikke foretage. Ved sammenligning med andre bedre kendte indskrifter, deres ordformer og stil, synes det dog rimeligst, at Flarup-stenen hører hjemme engang i aarene c. 1000-c. 1050.

*

Er indskriften paa denne formodentlig for stedse tabte runesten nu forhaabentlig nogenlunde rigtigt fastsat, vil det vel være rimeligt et øjeblik at overveje, hvad det saa

egentlig er, der staar paa den. Om vore runeindskrifter bemærkede litteraturhistorikeren N. M. Petersen engang meget vittigt følgende: ”Naar det spejdende Øje har fundet en Runesten, naar den er maalt paa Krys og Tværs, hvilket sædvanlig løber ud paa at det er en stor Kampesten; naar Bogstavernes Længde er bestemt, deres Stilling og Betydning, saa læser man gjerne Navnet paa en Mand, som ingen kjender, og som hans vigtigste Bedrift, at han er død - -.”¹³⁾

Saa længe vi nøjes med at betragte en enkelt runesten, har N. M. Petersen - der forøvrigt meget vel forstod indskrifternes betydning - uimodsigeligt ret. Men vil man søge at uddrage et kulturhistorisk billede maa man tage alle de andre kendte runestene med i regnestykket; hver især fortæller de nemlig i hvert fald en lille smule mere end det N. M. Petersen opstiller som norm. Vist er det rigtigt, at vi om Leve egentlig ikke ved meget andet, end at Troels satte ham et mindesmærke. Dog nævnes hans sønner paa stenen; altsaa var han en gift, bosiddende mand, en bonde i Flarup. Hans ukendte efterkommere bor vel i Thy den dag i dag. I hvert fald har han, da hans tid var, været en af dem, der skabte egnen og samfundet, som det ser ud idag. Om forholdet mellem Troels og Leve ved vi atter ingenting, men vi har lov til at ane, at de har været slægtinge eller nære venner. Reglen er, at sønner sætter sten efter fader; Leves drenge har vel været mindreaarige, siden de kun nævnes i indskriften, endda uden navn. Troels har maaske haft et gammelt vers i minde, da han tog dem med:

Bautastene
staar ej vejen nær,
rejsjer ej slægt dem for slægt.¹⁴⁾

Saadan set er det bedste i de gamle indskrifter jo slet ikke det, som blot og bart kan læses ud af de sære tegn, men alt det andet, stenen kan fortælle bagved de korte og knappe ord.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1941, side 89-107)

¹³ N. M. Petersen, Bidrag til den danske Litteraturs Historie I, 1867 s. 15.
¹⁴ Hávamál.